

LITTERATUR

DEN ÄVENTYRLIGE DISRAELI

Av GUNNAR UNGER

Disraeli dog år 1881. Den officiella, av Disraelistiftelsen auktoriserade biografien över honom, påbörjades 1906 och avslutades 1920. Det väldiga verket, som omfattar inte mindre än 6 delar inleddes av en framstående medarbetare i Times W. F. Monypenny och fullföljdes, sedan Monypenny avlidit efter andra delens färdigställande, av en kollega till denne, G. E. Buckle.

Monypenny & Buckle har blivit ett biografiskt begrepp och deras bok har inte utan skäl kallats klassisk. Som omfånget antyder är den inte minst en materialsamling av oskattbart värde, där exempelvis en stor del av Disraelis utomordentligt omfattande och intressanta korrespondens för första gången offentliggjorts. Men det har alltså gått mer än 60 år sedan den påbörjades och nästan 50 år sedan den avslutades och under de mellanliggande decennierna har forskningen gjort nya rön. Tidpunkten har följaktligen ansetts vara inne för en ny stor vetenskaplig levnadsteckning — till skillnad från de populära biografier som utkommit i stort antal, bland vilka André Maurois' och Hesketh Pearsons höjer sig över mängden — och den som påtagit sig uppgiften heter *Robert Blake*. Han är lärare i statskunskap vid Christ Church i Oxford och har tidigare bl. a. utgivit en biografi över Bonar Law. Från Englands i särklass tråkigaste premiärminister har han helt djärvt tagit steget över till den i särklass roligaste och gjort det med framgång. Han har uppenbart inspirerats av sitt föremål och håller sig i stort sett på nivå med sitt ämne. Hans

Disraeli (Eyre & Spottiswoode, 90 sh.) är en lunta på nära 800 stora sidor — författaren hoppas i sitt företal att det kan tjäna till någon tröst att den dock är mindre än Monypenny & Buckle! Men fast den i alla avseenden väger tungt, är den lättläst, man vill i våra dagar inte säga som en roman, den formuleringen har mist all mening, men som en förstklassig biografi skall vara. Ett autentiskt och intressant människoöde, väl skildrat — finns det någon mer stimulerande lektyr? Därtill kommer i detta speciella fall att Disraelis spektakulära karriär i det victorianska England både ur politisk och psykologisk synpunkt hör till de mest fängslande ämnen man kan tänka sig, i den mån man överhuvudtaget känner delaktighet i vår västerländska kulturkrets och dess historia.

Har då Blake ändrat vår bild av Disraeli? Knappast, men han har skärpt och samtidigt nyanserat den. Monypenny & Buckle var ingalunda okritiska och deras framställning fyller högt ställda krav på objektivitet. Likafullt kan man inte komma ifrån att deras biografi är officiell och skriven på en tid, då en viss respektfull distans till föremålet så att säga var en integrerande del i bättre biografers teknik. Blake är för ingen del i obehaglig mening närgången, men han rycker sitt föremål in på livet och han är inte respektlös, men han lider inte heller av auktoritetstro. Det råder inget tvivel om att han beundrar Disraeli, men hans beundran gör honom långt ifrån blind för Disraelis fel och brister, som han tvärtom gör minsta möj-

liga för att bortförklara eller översläta. Han tar fram dem i ljuset, granskar dem opartiskt och väger dem sedan omsorgsfullt mot Disraelis förtjänster till dess han med gott samvete kan sätta sitt betyg. Uttrycket är inte valt av en slump; Blake är ibland nästan pedantiskt pedagogisk i sina analyser av Disraels uppförande. Man kan få ett intryck av en lärare med en favoritelev, som är högt begåvad, kvick, charmerande, men en smula karaktärlös, opålitlig och cynisk, en elev mot vars tjuuskraft läraren manligen söker värja sig genom att vara sträng men rättvis, dock utan att helt kunna motstå den. Under de allvarssamma förebråelser, som beledsagar de nedsatta sedebetygen, förnimmer man ett tonfall av motvillig men illa dold förtjusning.

Det är framför allt i ett avseende — med därav följande konsekvenser — som Blake skiljer sig från Monypenny & Buckle. För dem är Disraeli ändå främst statsmannen, för Blake är han främst äventyraren, låt vara en äventyrare som blev en statsman. På tre viktiga punkter ger denna Blakes attitydförskjutning resultat som också innebär förskjutningar i den gängse uppfattning om Disraeli, vilken väsentligen grundar sig på Monypenny & Buckle. Bilden blir, som nämnts, inte ny, men skarpare; perspektivförändringen låter skuggorna djupna samtidigt som dagrarna genom optikens egen logik, framträder klarare. Den första punkten gäller Disraelis ungdom som i Blakes framställning visar sig vara ändå mera tvivelaktig för att inte säga skum än man tidigare antagit. Beljugande sin egen ras rykte hade Disraeli notoriskt dåliga affärer ända tills han på äldre dar gifte sig förmöget och började tjäna stora pengar på sina böcker. Långt upp i medelåldern levde han en vigilantillvaro som inte bara var ekonomiskt utan också mo-

raliskt betänklig; knappast honetta affärstransaktioner kombinerades på ett föga sympatiskt sätt med knappast honetta personrelationer. Den andra punkten gäller diskrepansen mellan Disraelis politiska teori och praktik. Blake gör nästintill rent hus med den vedertagna föreställningen om Disraeli som torydemokratins och socialkonservatismens vägröjare. Han påvisar hur Disraeli aldrig på allvar överväde möjligheten av att tillämpa det "Unga Englands" romantiska ideal utan i det parlamentariska arbetet var taktiker och opportunist — eller låt oss av artighet kalla det pragmatiker. Han lagade efter lägligheten och kom mera genom en tillfällighet än något annat att genomföra 1867 års rösträttsreform, till vilken hans namn för alltid knutits, trots att den konstruerats av hans kollega och partiledare lord Derby. Den tredje punkten, som i någon mån följer av den andra, gäller Disraelis brist på konstruktivt statsmannaskap i inrikespolitiken. När han äntligen genom ett överlägset skickligt manövrerande fått makten 1874, visste han inte — och det är nästan Blakes roligaste poäng — vad han skulle göra med den. Han hade inget program, inga reformer att genomföra, han saknade överhuvudtaget allt seriöst intresse för lagstiftningsarbete. Det var, kan man säga, hans smala lycka att utrikespolitiska förvecklingar gjorde det möjligt för honom att, visserligen på grundval av synnerligen otillräckliga kunskaper, men genom utnyttjande av sin intuition och fantasi, genomföra en rad kupper som kom honom att framstå som Europas arbiter och ledande statsman. Från Berlinkongressen kom han hem som nationalhjälte, men hans återstående tid som premiärminister, då inrikesproblemen skulle angripas, var ytterst odistingerad och det därav följande nederlaget snöpligare än vad vare sig

han själv eller någon annan annat.

Det är Blakes heder att samtidigt som han sakligt och nästan obarmhärtigt — i betraktande av att han dock talar om en favoritelev — klarlägger allt detta han ändå lyckas göra begripligt hur Disraeli kunde tjusa samtid och eftervärld. Visst har Disraeli alltid haft vedersakare och kritiker i victorianska moralister, från William Gladstone till Herbert Tingsten, men för dem som känner något av en temperaments frändskap med Disraeli tycks det hela tiden ha varit så och är det av allt att döma även efter Blakes avslöjanden, att hans brister huvudsakligen tjänat till att framhäva hans förtjänster. Det är något obeskrivligt fantasieggande och trots allt tilltalande i att denne man förmådde åstadkomma vad han gjorde. Otvivelaktigt var han något av en charlatan och, som Blake understrukt, mycket av en äventyrare. Men det var just kombinationen av dessa egenskaper med hans övriga: hans snille, hans kloket, hans tålmod, hans takt, hans mod, hans visionära klarsyn, som gjorde det möjligt för honom att göra den kanske märkligaste karriären i Englands politiska historia.

Disraeli tillhörde inte det styrande skiktet, han hade inte gått i någon public school och inte legat i Oxford eller Cambridge. Han såg exotisk ut, han klädde sig bizarrt, hans uppträdande var excentriskt och han var jude. Men inte nog med det. Han hade en glänsande begåvning, han var en utomordentlig talare, han var frivol, kvick, dräpande, sarkastisk. Han hade inbillningskraft som få och drömde djärva drömmar, både för egen och landets räkning. Han skrev t. o. m. romaner. Han var kort sagt allt det, som borde göra en person omöjlig som politiker i England likaväl som låt oss säga i Sverige. Och likafullt blev han Englands premiärminister

och behärskade dess berömda parlament på ett sätt som ingen före honom, möjligen med undantag för William Pitt d. y. och ingen efter honom, möjligen med undantag för Winston Churchill. Att han trots alla handikapp nådde detta mål kan endast förklaras med hans brinnande ärelystnad.

Han var son till en välbärgad judisk affärsman med livliga kulturella intressen, den kände bibliofilen Isaac d'Israeli, författare av de "Litterära kuriositeter", som var Byrons älskingslektyr. Benjamin tillbragte en stor del av sin ungdom på resor i Europa och Främre Orienten och förvärvade på det sättet en internationell utblick, som inte var vanlig bland hans landsmän. Det var ursprungligen meningen att han skulle bli affärsman, men det visade sig vara ett nästintill katastrofalt misstag och han övergick i stället till litteraturen. Han har skrivit ett tiotal romaner, nästan alla dålig litteratur, nästan alla stora bokhandelsframgångar och nästan alla lika givande för samtiden som eftervärlden. Hans egen generation läste dem för att känna igen sig själv och vi läser dem för att känna igen honom. Det var samtliga nyckelromaner, mer eller mindre, men i var och en fanns det bara en verkligt intresseväckande person, huvudfiguren — som nämligen för det mesta lånat drag av honom själv.

Hans litterära begåvning stod inte på höjden med hans litterära ambition, men därav följer inte att hans litterära insatser var förfelade. Tvärtom, de banade väg för honom till politiken och hans politiska begåvning stod fullt i höjd med hans politiska ambition. Han hade en poets fantasi, men hans genialitet var en viljans och handlingens genialitet och han satade hela sin magnetiska personlighet på att bli en stor politiker. Hans romaner öppnade societetens portar för

honom och han satte målmedvetet i gång med att förbereda sin politiska karriär. Till en början väckte han mest uppseende genom sin kvicka konversation och inte minst genom sin klädsel. Han brukade uppträda i svart sammetsjacka, kantad med satinband, purpuröda byxor med guldrevärer, scharlakansröd väst, långa spetsmanschetter, vita handskar prydda med juvelbesatta ringar och med håret hängande i välpomaderade svarta lockar ner över axlarna — en mundering som man tyvärr knappast kan hoppas att få se hrr Holmberg och Bohman i. Då Lord Melbourne, som träffade Disraeli på en middag och roades av hans snabba replikföring frågade honom vad han tänkte bli, svarade han: "Jag tänker bli premiärminister." Han var då 30 år. Melbourne suckade trött och bad honom slå sådana dumma griller ur huvudet. Men när han 14 år senare, just före sin bortgång, fick veta att Disraeli skulle bli toryledare i underhuset utbrast han: "Ta mej tusan! Den där pojken kommer att klara det." Och han klarade det.

Han skrev några politiska broschyrer, ställde upp som parlamentskandidat och blev efter ett par misslyckade försök invald i underhuset. När han jungfrutalade blev han utskrattad. Han slutade sitt anförande med att ropa: "Jag sätter mig nu, men den dag skall komma då ni lyssnar på mig." Han fick rätt. Det dröjde inte länge förrän han blev underhusets mest uppmärksammade talare, fruktad för sin skarpa tunga, sin mördande replik. På den tiden fanns det inga ärekränkingslagar och det var en fröjd att bedriva politisk polemik. Han samlade kring sig toryoppositionen, det "Unga England", vars program han framlagt i sina romaner "Coningsby" och "Sybil" och som sammanfattats i orden "Konservativa män och radikala åtgärder" — alltså ungefär mot-

satsen till vår regerande socialdemokratis politik. När Peel presenterat sin spannmålsbill fick England uppleva det häpnadsväckande skådespelet hur de konservativas majoritet lämnade sin mäktige ledare i sticket och i stället anslöt sig till den några år tidigare okände eller förhånade Disraeli. Med makten av sin förintande talekonst störtade han Peel och blev själv först de facto och sedan också pro forma hans efterträdare.

År 1848 utsågs han till toryledare i underhuset, dvs. oppositionsledare med gamle Palmerstone som främste motståndare. Någon hade fått nys om att Palmerstone inlåtit sig på en illegitim kärleksförbindelse och föreslog Disraeli att man skulle offentliggöra detta för att chikanera den vördnadsvärde statsmannen i det kommande valet. "Palmerstone är nu 70", svarade Disraeli. "Om han kunde framlägga bevis för sin potens i sitt valupprop skulle hela landet rösta på honom." Det var ett typiskt utslag av Disraelis frivolitet. Han skriver själv om en av sina hjältar: "Det är något frivolt över honom som är olyckligt. Män förutbestämda för de högsta ställningar bör akta sig för skämt. Ett örike, hemsökt av dimmor och en mäktig medelklass behöver allvarliga statsmän." Men 1851 blev han likafullt underhusledare och finansminister och alternerade sedan mellan denna position och oppositionsledarens i förbittrad kamp mot liberalernas nye hövding Gladstone — Disraelis motståndare och motsats i allt. År 1867 genomdrev han — som Blake påvisar mest till följd av en serie tillfälligheter men med suverän taktisk skicklighet — den valreform, som fördubblad elektoratet och tog vinder ur seglen för liberalerna, och år 1868 utnämndes han för första gången till premiärminister vid några och 60 års ålder. Det blev en kort sejour vid makten, men 1874 kom han igen och

satt kvar till 1880 för att dö blott ett år efter sin avgång.

Under sin andra premiärministertid nådde han ärones och popularitetens tinnar. Han — den obskyre främlingen — blev inte bara lord Beaconsfield, som tackade nej till en hertigtitel, han blev Dizzy med hela sitt folk. Det var nu han skapade det indiska kejsardömet och erbjöd sin drottning dess krona. Det var nu han med en genial kupp säkrade Suezkanalen åt England, det var nu han dikterade villkoren vid Berlinkongressen. "Der alte Jude, das ist der Mann!" sade Bismarck och han hade rätt. Disraeli konsoliderade det brittiska imperium, som efter andra världskriget fallit sönder inför våra blickar. Men fråga är om inte hans mest betydelsefulla insats var att han genom en oeffterhärmlig blandning av undersåtligt smicker, politisk förtrolighet, manligt galanteri och mänsklig ömhet lyckades locka ut drottning Victoria ur hennes änkestånds bittra isolering och återförena henne med hennes folk. Därmed grundmurades den engelska monarkins ställning i engelsmännens hjärtan.

Hurudan var då hans politiska åskådning? Sammanfattningsvis: vördnad för traditioner och institutioner, skepsis mot doktrinära samhällsutopier, men klar praktisk — eller rättare taktisk — reformvilja; en hög tanke om sitt lands och Europas civilisatoriska uppgift; respekt för politiska ideal och principer, men nykter, realistisk insikt om politiken som det möjligas konst. Han var kort sagt en sund konservativ — med hans motståndares terminologi en romantisk cyniker. Kanske kan man finna en gyllene medelväg genom att kalla honom en romantisk skeptiker. Samtidigt som han otvivelaktigt hyste en romantisk

vördnad för traditioner och institutioner, var han, vilket Blake också framhäver, en lätt ironisk iakttagare, som med road skepsis betraktade den scen där han själv spelade en huvudroll. Härav hans pragmatiska inställning till politiken.

I själva verket påminner hans allmänna politiska åskådning och inställning mycket om Churchills, och ju mer man tänker på saken dess mer frapperad blir man av de anmärkningsvärda likheter, som förenar dessa två i andra väsentliga avseenden så väsensskilda konservativa idoler. Bägge var från början lyckoriddare — låt vara att Disraeli startade med långt mer besvärande handikapp — som blev sitt partis och sitt lands ledare. Det berodde inte på att de var stora ideologer eller stora administratörer eller stora reformatorer, utan på att de var stora parlamentariker. Bägges sena framgång kan i sista hand återföras på deras vältalighet, deras förmåga att tala, övertala och därmed leda. Enkelt sagt pratade de sig till premiärministerposten. Det var deras personlighet, sådan den tog sig uttryck i deras ord, långt förr än deras åsikter och handlingar, som skänkte dem makten. Eller låt oss citera Disraeli själv: "Det är det personliga som intresserar människorna, som eldar deras fantasi och vinner deras hjärtan. Ett fristående program är en stor abstraktion, som bara lämpar sig för teoretiska studier; inkarnerat i ett parti eggas det människor till handling; men sätt i spetsen för detta parti en ledare, som kan inge entusiasm och han skall vinna världen."

Det är ett självporträtt av Disraeli — som också kunde ha varit ett självporträtt av Churchill.